Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

INTERNETDA SO‘Z ERKINLIGI VA KONTENTNI CHEKLASHNING HUQUQIY CHEGARALARI

Rustamova Sitora Qobiljon qizi
Toshkent davlat yuridik universitet, magistrant
e-mail: rustamovasitora602@gmail.com
Telefon: +998 88 774 17 74
https://doi.org/10.5281/zenodo.24072351

Annotatsiya. Maqolada internetda so‘z erkinligiga qo‘yiladigan cheklovlar qaysi huquqiy mezonlar asosida qonuniy deb baholanishi va O‘zbekiston qonunchiligida bu mezonlar qay darajada ta’minlangani milliy qonunchilik, xalqaro standartlar va Yevropa inson huquqlari sudi amaliyotini solishtirish orqali tahlil qilinadi. Ishchi gipotezaga ko‘ra, noqonuniy kontentni cheklashning o‘zi so‘z erkinligiga zid emas, ammo cheklovning qonuniyligi uning aniq huquqiy asosga, qonuniy maqsadga, zaruratga va mutanosiblikka muvofiqligiga bog‘liq; cheklash tartibining shaffofligi va samarali shikoyat mexanizmlari esa mustaqil kafolat sifatida qaralishi kerak. Qonuniy cheklov va senzura o‘rtasidagi farq, qonun tilining aniqligi, mutanosiblik, platformalar roli, shaxsiy hayot va obro‘ himoyasi, dezinformatsiya hamda himoya mexanizmlari muhokama qilinadi. Tadqiqot asosan normativ va nazariy manbalarga tayanadi. Maqola oxirida bir nechta taklif bildirilgan.
Kalit so‘zlar: so‘z erkinligi, internet, ifoda erkinligini cheklash, mutanosiblik, senzura, bloklash, kontent moderatsiyasi, Rabat testi.

Abstract. The article examines, by comparing national legislation, international standards and the case law of the European Court of Human Rights, which legal criteria are used to assess restrictions on freedom of speech on the internet as lawful, and to what extent these criteria are secured in the legislation of Uzbekistan. According to the working hypothesis, restricting unlawful content is not in itself contrary to freedom of speech, but the lawfulness of a restriction depends on its conformity with a clear legal basis, a legitimate aim, necessity and proportionality; the transparency of the restriction procedure and effective complaint mechanisms should be treated as an independent safeguard. The article discusses the distinction between lawful restriction and censorship, the clarity of legal language, proportionality, the role of platforms, protection of privacy and reputation, disinformation, and protection mechanisms. The study relies mainly on normative and theoretical sources. The article concludes with several proposals.
Keywords: freedom of speech, internet, restrictions on freedom of expression, proportionality, censorship, blocking, content moderation, Rabat Plan of Action.

Аннотация. В статье на основе сопоставления национального законодательства, международных стандартов и практики Европейского суда по правам человека анализируется, по каким правовым критериям ограничения свободы слова в интернете оцениваются как законные и в какой мере эти критерии обеспечены в законодательстве Узбекистана. Согласно рабочей гипотезе, ограничение незаконного контента само по себе не противоречит свободе слова, однако законность ограничения зависит от его соответствия чёткому правовому основанию, законной цели, необходимости и соразмерности; прозрачность порядка ограничения и эффективные

механизмы обжалования следует рассматривать как самостоятельную гарантию. Обсуждаются различие между законным ограничением и цензурой, чёткость закона, соразмерность, роль платформ, защита частной жизни и репутации, дезинформация и механизмы защиты. Исследование опирается главным образом на нормативные и теоретические источники. В конце статьи сформулированы предложения.

Ключевые слова: свобода слова, интернет, ограничение свободы выражения, соразмерность, цензура, блокировка, модерация контента, Рабатский план действий.

Internet axborot almashish usulini tubdan o‘zgartirdi. Bundan yigirma yil oldin fikrini ommaga yetkazish uchun gazeta, radio yoki televideniyega muhtoj bo‘lgan odam bugun bir necha soniya ichida minglab, ba’zan millionlab kishiga murojaat qila oladi. Bu imkoniyat so‘z erkinligini haqiqiy ma’noda kengaytirdi: oddiy fuqaro jamoatchilik muhokamasida qatnashadi, jurnalist rasmiy kanallarsiz o‘z auditoriyasiga chiqadi, kamsitilgan guruhlar o‘z ovozini eshittiradi. Biroq xuddi shu muhit dezinformatsiya, tuhmat, nafrat targ‘iboti, shaxsiy ma’lumotlarning noqonuniy tarqalishi va zo‘ravonlikka da’vatlar uchun ham qulay maydonga aylandi. Natijada davlat oldida murakkab vazifa turibdi: zararli kontentga qarshi chora ko‘rish va shu bilan birga insonning fikr bildirish hamda axborot olish huquqini buzmaslik.

Bu muammo faqat texnik yoki siyosiy emas, avvalo huquqiy muammodir. Chunki har bir bloklash, o‘chirish yoki jazolash qarori kimningdir ifoda erkinligiga aralashuv hisoblanadi, aralashuv esa asoslanishi kerak. Savol “cheklash mumkinmi” degan shaklda emas, balki “qachon, kim tomonidan, qanday tartibda va qaysi doirada cheklash mumkin” degan shaklda qo‘yilganda to‘g‘ri javobga yaqinlashish mumkin. Internetda tarqatilgan har qanday noqulay, keskin yoki hokimiyatni tanqid qiluvchi fikr o‘z-o‘zidan noqonuniy bo‘lib qolmaydi. Aksincha, demokratik jamiyatda aynan shunday fikrlar ko‘pincha eng ko‘p himoyaga muhtoj bo‘ladi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 33-moddasida har kim fikrlash, so‘z va e’tiqod erkinligiga, istalgan axborotni izlash, olish va tarqatish huquqiga ega ekani mustahkamlangan, bu huquqni cheklash shartlari ham belgilangan. Xalqaro darajada esa Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro paktning 19-moddasi shunga o‘xshash kafolatni beradi va uning uchinchi qismi cheklovlarning aniq mezonlarini ko‘rsatadi. Ikkala hujjat ham internetga to‘liq tatbiq etilishini BMT Inson huquqlari kengashining internetda inson huquqlarini himoya qilishga oid rezolyutsiyalari tasdiqlaydi.

Shu asosda tadqiqotning markaziy savoli shunday qo‘yildi: internetda so‘z erkinligiga qo‘yiladigan cheklovlar qaysi huquqiy mezonlar asosida qonuniy deb baholanadi va O‘zbekiston qonunchiligida bu mezonlar qay darajada ta’minlangan? Tadqiqotning maqsadi shu savolga milliy qonunchilik, xalqaro standartlar va sud amaliyotini solishtirish orqali javob topishdir. Tadqiqot obyekti internetda axborotni izlash, olish va tarqatish hamda raqamli kontentni cheklash jarayonida yuzaga keladigan ijtimoiy-huquqiy munosabatlardir. Predmetini esa so‘z erkinligi, axborot olish huquqi, internet-resurslarga kirishni cheklash, platformalar moderatsiyasi va tegishli javobgarlikni tartibga soluvchi milliy hamda xalqaro normalar tashkil etadi.

Ishchi gipoteza quyidagicha: noqonuniy kontentni cheklashning o‘zi so‘z erkinligiga zid emas, ammo cheklovning qonuniyligi uning aniq huquqiy asosga, qonuniy maqsadga, zaruratga va mutanosiblikka muvofiqligiga bog‘liq. Bundan tashqari, cheklash tartibining shaffofligi va samarali shikoyat mexanizmlari ham mustaqil kafolat sifatida qaralishi kerak.

Tadqiqot doirasida Konstitutsiya, “Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to‘g‘risida”gi, “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi, “Ommaviy axborot vositalari to‘g‘risida”gi va “Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida”gi qonunlar, shuningdek Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 5-sentabrdagi 707-son qarori matnlari ularning mazmuni, o‘zaro nisbati va qo‘llanish doirasi nuqtayi nazaridan o‘rganildi.

Shuningdek, O‘zbekiston normalari Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt, Inson huquqlari qo‘mitasining 34-son Umumiy izohi, Rabat harakatlar rejasi va YUNESKOning raqamli platformalarni boshqarish bo‘yicha qo‘llanmasi bilan taqqoslandi. Bu hujjatlarning ko‘pi majburiy kuchga ega bo‘lmagan tavsiyaviy xarakterda ekanini, ammo cheklovlarning qonuniyligini baholashda keng e’tirof etilgan o‘lchov vazifasini bajarishini alohida ta’kidlash kerak.

Shu bilan birga Yevropa inson huquqlari sudining Delfi AS Estoniyaga qarshi (2015, ariza № 64569/09) va Ahmet Yıldırım Turkiyaga qarshi (2012, ariza № 3111/10) ishlari tanlandi. Birinchisi platformaning foydalanuvchi izohlari uchun javobgarligini, ikkinchisi bloklash choralarining haddan tashqari keng bo‘lishi xavfini ko‘rsatadi. Shuni qayd etish joizki, bu sudlar Yevropa inson huquqlari konvensiyasi doirasida qaror chiqargan va O‘zbekiston uchun bevosita majburiy emas. Ular faqat huquqiy mezonlarni tushuntiruvchi qiyosiy material sifatida ishlatildi.

Tizimli tahlil yordamida so‘z erkinligi, shaxsiy hayot daxlsizligi va jamoat xavfsizligi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik ham o‘rganildi. Ilmiy adabiyotdan Eric Barendtning so‘z erkinligi nazariyasiga oid asari, Jack Balkinning algoritmik jamiyatdagi xususiy boshqaruv haqidagi tadqiqoti va Evelyn Douekning platformalarda kontentni boshqarishda mutanosiblik yondashuvi haqidagi ishlaridan foydalanildi. Tadqiqotning cheklovi shundaki, u ommaviy sud statistikasi yoki bloklash amaliyotining empirik ma’lumotlariga emas, asosan normativ va nazariy manbalarga tayanadi.

O‘zbekiston qonunchiligida so‘z erkinligi bir necha darajada mustahkamlangan. Konstitutsiyaning 33-moddasi asosiy me’yor bo‘lib, u axborotni izlash, olish va tarqatish huquqini kafolatlaydi hamda bu huquq faqat qonunda belgilangan hollarda va zarur darajada cheklanishi mumkinligini nazarda tutadi. Huquqlarni cheklashning umumiy konstitutsiyaviy shartlari bilan bog‘liq me’yorlar, shaxsiy hayot daxlsizligini kafolatlovchi norma hamda ommaviy axborot vositalari erkinligi va senzuraga yo‘l qo‘yilmasligi haqidagi qoidalar ham tahlilga kiradi. Bu normalar birgalikda cheklovga istisno sifatida qarash kerakligini ko‘rsatadi.

“Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to‘g‘risida”gi qonun axborot erkinligini umumiy tamoyil sifatida belgilaydi va uni axborot xavfsizligi bilan uyg‘unlashtirishga urinadi. “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi qonun esa axborot resurslarining ochiq va cheklangan toifalarga bo‘linishini, ulardan foydalanish tartibini tartibga soladi. “Ommaviy axborot vositalari to‘g‘risida”gi qonun jurnalistlar va OAV faoliyatiga oid kafolat hamda majburiyatlarni o‘z ichiga oladi; internet nashrlari va blogerlarning huquqiy maqomini shu qonun nuqtayi nazaridan solishtirish ayniqsa dolzarb. “Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida”gi qonun esa so‘z erkinligining tabiiy chegarasini ko‘rsatadi: birovning fotosurati, telefon raqami, manzili yoki tibbiy ma’lumotlarini uning roziligisiz tarqatish ifoda erkinligi bilan himoyalanmaydi.

Jinoyat kodeksi, Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeks va Fuqarolik kodeksi esa muayyan kontent uchun javobgarlik asoslarini belgilaydi. Tuhmat va haqorat, milliy, irqiy, etnik yoki diniy adovat qo‘zg‘atish jinoiy-huquqiy toifalarga, sha’n, qadr-qimmat va ishchanlik obro‘sini himoya qilish esa fuqarolik-huquqiy mexanizmlarga tegishli. Muhimi, tanqidiy fikr, tekshirilmagan ma’lumot va qonunda

ko‘rsatilgan jinoyat tarkibiga ega axborot bir xil huquqiy toifa emas va ularga bir xil munosabat bildirib bo‘lmaydi.

Internet-resurslarga kirishni cheklash bo‘yicha amaliy mexanizm Vazirlar Mahkamasining 707-son qarorida o‘z aksini topgan. Qaror O‘zbekiston qonunchiligiga muvofiq tarqatilishi taqiqlangan axborot mavjud bo‘lgan internet-resurslar yoki ularning sahifalaridan foydalanishni cheklash tartibini belgilaydi. Bunday tartib mavjudligining o‘zi muammo emas, chunki nomaqbul kontentga qarshi choralar ko‘rishning huquqiy yo‘li bo‘lishi kerak. Muammo shu tartibning qanchalik aniq, shaffof va nazorat qilinadigan ekanida: qaror kim tomonidan qabul qilinadi, uning asosi ko‘rsatiladimi, resurs egasi bu haqda xabardor qilinadimi, qarorni sudda yoki yuqori organda shikoyat qilish mumkinmi. Bu savollarga javob qarorning amaldagi tahririni alohida o‘rganishni talab qiladi.

Xalqaro huquqda ifoda erkinligini cheklashning mezonlari nisbatan aniq shakllantirilgan. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi paktning 19-moddasi uchinchi qismiga ko‘ra cheklov uchta shartga javob berishi kerak: u qonunda nazarda tutilgan bo‘lishi, boshqa shaxslarning huquq va obro‘sini yoki milliy xavfsizlik, jamoat tartibi, sog‘liq va axloqni himoya qilish kabi qonuniy maqsadga xizmat qilishi hamda shu maqsad uchun zarur bo‘lishi shart. Inson huquqlari qo‘mitasining 34-son Umumiy izohi bu mezonlarni internet uchun ham tatbiq etadi. Unda qonun ifodasi shunday aniq bo‘lishi kerakligi, shaxs o‘z xatti-harakatini unga moslashtira olishi lozimligi, hokimiyatga cheklash vakolatini cheksiz berish mumkin emasligi tushuntiriladi. Shuningdek, ayrim saytlar yoki axborot tizimlarining faoliyatini umumiy tarzda taqiqlash 19-moddaning uchinchi qismiga mos kelmasligi ta’kidlanadi.

Paktning 20-moddasi esa alohida toifani ajratadi: urush targ‘iboti hamda kamsitish, adovat yoki zo‘ravonlikka undash darajasiga yetgan milliy, irqiy yoki diniy nafrat targ‘iboti qonun bilan taqiqlanishi kerak. Bunda har qanday haqorat yoki keskin fikr emas, aynan zo‘ravonlikka undash darajasiga yetgan ifoda nazarda tutiladi. Rabat harakatlar rejasi chegarani chizishda amaliy yordam beradi. U baholash uchun olti omilni ko‘rsatadi: kontekst, so‘zlovchining maqomi, qasd, ifodaning mazmuni va shakli, tarqalish ko‘lami va real zarar yetkazish ehtimoli. Shu mezonlar yordamida mashhur shaxsning ommaviy auditoriyaga qaratilgan chaqirig‘i bilan oddiy foydalanuvchining shaxsiy mulohazasini farqlash mumkin.

BMT Inson huquqlari kengashining 2024-yildagi rezolyutsiyasi internetda ham oflaynda himoyalangan huquqlar xuddi shunday himoya qilinishini yana bir bor tasdiqlaydi. Bu so‘z erkinligining raqamli muhitda alohida, kamaytirilgan rejimga o‘tmasligini bildiradi. YUNESKOning 2023-yildagi qo‘llanmasi esa e’tiborni davlatdan platformalarga ham qaratadi: kontent moderatsiyasi shaffof bo‘lishi, foydalanuvchi qaror sabablarini bilishi va uni e’tiroz qilish imkoniga ega bo‘lishi lozim.

Delfi AS ishida Yevropa sudi katta palatasi yangiliklar portalining o‘z saytidagi foydalanuvchi izohlari uchun javobgarligini ko‘rib chiqdi. Izohlarda ochiq-oydin noqonuniy, zo‘ravonlikka undovchi ifodalar bor edi va portal ularni tezda o‘chirmagan. Sud foydalanuvchi izohlarining internetda fikr almashish uchun ahamiyatini tan oldi, biroq nafrat va zo‘ravonlik darajasidagi aniq noqonuniy izohlar bo‘yicha portalning javobgarligi Konvensiyaga zid emas, degan xulosaga keldi. Bu ish platformaning javobgarligi har qanday kontentga emas, aynan og‘ir va aniq noqonuniy kontentga nisbatan va muayyan sharoitlarda yuzaga kelishini ko‘rsatadi.

Ahmet Yıldırım ishida vaziyat boshqacha edi. Turkiyada bitta saytga qarshi chiqarilgan sud qarori oqibatida butun boshli xosting xizmati, jumladan bu holatga aloqasi bo‘lmagan arizachining saytiga ham kirish to‘silgan. Sud bu holatda Konvensiyaning 10-moddasi buzilganini aniqladi. Qarorning mantiqi shundaki, bitta noqonuniy manba sababli keng ko‘lamli qamrovdagi bloklash mutanosib emas, bunday

chora qonuniy axborotga kirishni ham yopib qo‘yadi va bunga qarshi yetarli huquqiy kafolatlar bo‘lishi kerak.

Ikki ish birgalikda ikki tomonlama xulosa beradi. Platformalar hech qanday mas’uliyatdan ozod emas, ammo cheklov choralari ham haddan ortiq keng bo‘lmasligi kerak.

Nazariy mezonlar amaliyotda qanday ishlashini ko‘rsatish uchun oddiy misolni olaylik. Faraz qilaylik, ijtimoiy tarmoqda mahalliy mansabdor shaxsning ish uslubini keskin tanqid qiluvchi post paydo bo‘ldi. Birinchi savol: bu postni cheklash uchun aniq qonuniy asos bormi? Agar post faqat qattiq ohangda yozilgan, lekin tuhmat yoki zo‘ravonlikka da’vat tarkibiga ega bo‘lmasa, “taqiqlangan axborot” degan umumiy ibora yetarli asos bo‘lmaydi. Ikkinchi savol: cheklov qaysi qonuniy maqsadga xizmat qiladi? Mansabdorning shaxsiy obro‘si himoyalanishi mumkin, ammo hokimiyat vakili tanqidga ko‘proq chidashi kerakligi sababli bu maqsad bu yerda kuchsiz turadi. Uchinchi savol: cheklov zarur va mutanosibmi? Postni o‘chirish emas, javob yozish yoki rasmiy tushuntirish berish ham mumkin edi. Aksincha, post ichida birovning telefon raqami va uy manzili e’lon qilingan bo‘lsa, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish maqsadi aniq, chora esa faqat shu ma’lumotni o‘chirish bilan cheklansa mutanosib hisoblanadi. Ikki holat tashqaridan o‘xshash ko‘rinsa ham, huquqiy baho butunlay boshqacha chiqadi, shuning uchun har bir holatni alohida tekshirish zarur.

Kontentni cheklash so‘z erkinligiga qarshi emas, biroq u qat’iy shartlar bilan chegaralangan. Muhokama qilinishi kerak bo‘lgan birinchi masala qonuniy cheklov bilan senzura o‘rtasidagi farqdir. Ikkalasi ham ifodani cheklaydi, biroq farq cheklovning mazmunida emas, uning shaklida va nazoratida. Qonuniy cheklov oldindan e’lon qilingan aniq qoidaga tayanadi, qonuniy maqsadni ko‘zlaydi, muayyan holatga qarab baholanadi va mustaqil organ tomonidan tekshirilishi mumkin. Senzura esa ko‘pincha noaniq asoslarda, yopiq tartibda va nazoratsiz amalga oshiriladi. Shu sababli bloklash qarorlarining asoslarini ochiq e’lon qilish, resurs egasini xabardor etish va qarorni sudda shikoyat qilish imkoniyati yuridik ahamiyatga ega, ular ortiqcha rasmiyat emas.

Ikkinchi masala qonun tilining aniqligi bilan bog‘liq. “Taqiqlangan axborot” kabi umumiy tushunchalar tor talqin qilinmasa, amalda keng qo‘llanilishi, hatto tanqidiy yoki norozi fikrlarni ham qamrab olishi mumkin. Inson huquqlari qo‘mitasi aynan shu xavfdan ogohlantiradi. O‘zbekiston qonunchiligi uchun bu shuni anglatadi: jinoyat va ma’muriy javobgarlik tarkiblari, shuningdek bloklash asoslari qanchalik aniq yozilsa, suiiste’mol xavfi shuncha kamayadi. Bu yerda Rabat testining olti omilini milliy amaliyotga kiritish, ya’ni ifodani faqat matni bo‘yicha emas, kontekst, qasd va real xavfni hisobga olib baholash foydali bo‘lishi mumkin.

Uchinchi masala mutanosiblik. Delfi va Ahmet Yıldırım ishlari ikki chekka holatni ko‘rsatadi, ular o‘rtasida esa keng kulrang zona bor. Agar muammo bitta sahifa yoki bitta post bilan cheklansa, butun platformani yoki domenni bloklash chorasi maqsadga nomutanosib bo‘ladi. Bundan tashqari, bloklashdan kamroq cheklovchi choralar ham mavjud: kontentni o‘chirish haqida talab, ogohlantirish yoki tuzatish e’lon qilish, jinoiy emas, fuqarolik-huquqiy himoya yo‘li. Huquqiy davlatda ularning ichidan eng yengilini tanlash printsipi ishlashi kerak.

To‘rtinchi masala xususiy platformalar rolini muhokama qilishni talab qiladi. Bugungi kunda ifoda erkinligiga eng katta ta’sirni ko‘pincha davlat emas, ijtimoiy tarmoqlar o‘z qoidalari va algoritmlari orqali ko‘rsatadi. Balkin ta’biricha, bu yangi sharoitda davlat bevosita senzura qilmasdan ham platformalar orqali bilvosita ta’sir o‘tkazishi mumkin, platformalar esa xususiy “boshqaruvchi”ga aylanadi. Douek esa katta hajmdagi kontentni moderatsiya qilishda har bir qarorni ideal baholash imkonsiz ekanini va shu

sababli ehtimollik hamda mutanosiblikka asoslangan yondashuv kerakligini ta’kidlaydi. Bu fikrlar platformalar ham shaffoflik, asoslantirish va apellyatsiya imkoniyatini ta’minlashi lozim degan YUNESKO tavsiyasi bilan mos keladi. Biroq platformalar javobgarligini oshirish ham xavfsiz emas: agar ular jarimadan qo‘rqib shubhali kontentni ommaviy ravishda o‘chira boshlasa, qonuniy ifoda ham qurbon bo‘ladi. Shu sababli javobgarlik tizimi ochiq-oydin noqonuniy kontent bilan murakkab, munozarali kontentni farqlashi kerak.

Beshinchi masala shaxsiy hayot va obro‘ himoyasi bilan bog‘liq. So‘z erkinligi mutlaq emas va boshqa shaxsning huquqlari uning tabiiy chegarasi hisoblanadi. Shaxsiy ma’lumotlarni ruxsatsiz tarqatish, tuhmat va qasddan yolg‘on ma’lumot yoyish kabi hollarda cheklov to‘liq o‘rinli bo‘lishi mumkin. Biroq bu yerda ham hokimiyat organlari va mansabdor shaxslarning tanqidga chidamliligi oddiy fuqaroga qaraganda yuqoriroq bo‘lishi kerak degan xalqaro yondashuvni hisobga olish zarur. Aks holda obro‘ himoyasi tanqidni bostirish vositasiga aylanib qolishi mumkin.

Dezinformatsiya masalasi alohida e’tiborga loyiq. Yolg‘on axborotga qarshi kurashish zarurati shubhasiz, biroq “yolg‘on” va “noaniq” tushunchalari ko‘pincha bir-biridan farqlanmaydi. Ilmiy munozarada ham, ijtimoiy muhokamada ham keyinroq o‘zgargan yoki to‘liq tasdiqlanmagan fikrlar bo‘ladi va ularning hammasini jazolash fikr almashishni to‘xtatib qo‘yadi. Shu bois xalqaro tavsiyalar jazo choralaridan oldin faktlarni tekshirish, rasmiy va ishonchli axborotni ko‘paytirish hamda axborot savodxonligini oshirish kabi yumshoqroq vositalarni birinchi o‘ringa qo‘yadi. Bu davlatning befarq turishi degani emas. Aksincha, rad etish, tushuntirish va ochiq muloqot ko‘pincha taqiqdan ko‘ra barqaror natija beradi.

Oltinchi masala himoya mexanizmlariga taalluqli. Eng yaxshi yozilgan norma ham, agar uni qo‘llashda xatoga yo‘l qo‘yilganda to‘g‘rilash yo‘li bo‘lmasa, kafolat bo‘la olmaydi. Shuning uchun cheklash qarori qabul qilingach, manfaatdor shaxs uni qaysi organga, qanday muddatda va qanday asoslarda shikoyat qilishi mumkinligini bilishi lozim. Platformalar uchun ham xuddi shunday: foydalanuvchi kontenti nega o‘chirilganini bilmasa va qaror ustidan e’tiroz bildira olmasa, u o‘zini bir tomonlama qaror oldida ojiz his qiladi. Shaffoflik hisobotlari, qarorning sababi haqida xabar berish va ko‘rib chiqishning inson ishtirokidagi bosqichi bu muammoni kamaytiradi.

Yana bir jihatni qayd etish kerak: huquqiy me’yorlarning o‘zi yetarli emas, ularni qo‘llovchilarning tayyorgarligi ham muhim. Bloklash yoki o‘chirish haqida qaror qabul qiladigan mansabdor ifoda erkinligi standartlarini bilmasa, eng aniq yozilgan qoida ham noto‘g‘ri talqin qilinishi mumkin. Shuning uchun huquqni qo‘llash organlari xodimlari, sudyalar va platformalar vakillari uchun xalqaro mezonlar, jumladan Rabat testi bo‘yicha o‘quv dasturlari kerak bo‘ladi. Shu bilan birga jamiyatning o‘zi ham, ya’ni jurnalistlar, blogerlar va oddiy foydalanuvchilar ham, qaysi ifoda himoyalanishini va qaysi biri javobgarlikka olib kelishini bilishi lozim. Aniq tushuncha ongli va mas’uliyatli muloqot madaniyatini shakllantiradi, bu esa cheklovlarga bo‘lgan ehtiyojni o‘zi kamaytiradi.

Xulosa o‘rnida internetda so‘z erkinligiga qo‘yiladigan cheklov qonuniy hisoblanishi uchun u aniq va tushunarli qonuniy asosga ega bo‘lishi, boshqa shaxslarning huquqlari yoki xalqaro huquqda tan olingan boshqa qonuniy maqsadni himoya qilishi, shu maqsad uchun zarur va mutanosib bo‘lishi lozim. Bu mezonlar Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi paktning 19-moddasi uchinchi qismidan kelib chiqadi va Inson huquqlari qo‘mitasining 34-son Umumiy izohida ochib berilgan. O‘zbekiston Konstitutsiyasining 33-moddasi va tegishli qonunlar shu yondashuvga mos asos yaratadi, ammo ularning

amalda qanchalik ishlashi qonun hujjatlarining aniqligiga, bloklash tartibining shaffofligiga va shikoyat mexanizmlarining samaradorligiga bog‘liq.

Tahlil asosida bir nechta taklifni bildirish mumkin. Birinchidan, taqiqlangan axborot tushunchasini va uni aniqlash mezonlarini iloji boricha aniqroq belgilash kerak. Ikkinchidan, internet-resursga kirishni cheklash haqidagi qarorlar asoslantirilishi, resurs egasiga yetkazilishi va mustaqil organda, avvalo sudda, shikoyat qilish imkoni berilishi lozim. Uchinchidan, bloklash eng so‘nggi chora bo‘lishi, avval kamroq cheklovchi vositalarni qo‘llash tamoyili mustahkamlanishi kerak. To‘rtinchidan, platformalarning moderatsiya qarorlari bo‘yicha shaffoflik va foydalanuvchi e’tirozi tartibini rag‘batlantirish maqsadga muvofiq. Bu takliflar faqat so‘z erkinligini kuchaytirish uchun emas, davlatning noqonuniy kontentga qarshi kurashini ham ishonchli qilish uchun kerak, chunki aniq va adolatli tartib bilan qabul qilingan qaror ko‘proq jamoatchilik ishonchiga ega bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Normativ-huquqiy hujjatlar**
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yil 30-aprelda umumxalq referendumida qabul qilingan yangi tahriri). URL: https://lex.uz/docs/-6445145
3. O‘zbekiston Respublikasining 2002-yil 12-dekabrdagi 439-II-son “Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni. URL: https://lex.uz/uz/acts/-52268
4. O‘zbekiston Respublikasining 2003-yil 11-dekabrdagi 560-II-son “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi Qonuni. URL: https://lex.uz/uz/acts/-83472
5. O‘zbekiston Respublikasining 2007-yil 15-yanvardagi O‘RQ-78-son “Ommaviy axborot vositalari to‘g‘risida”gi Qonuni. URL: https://lex.uz/docs/-1106870
6. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-iyuldagi O‘RQ-547-son “Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida”gi Qonuni. URL: https://lex.uz/docs/-4396419
7. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 5-sentabrdagi 707-son “Butunjahon Internet tarmog‘ida axborot xavfsizligini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori. URL: https://lex.uz/uz/acts/-3893085
8. **II. Xalqaro hujjatlar**
9. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. BMT Bosh Assambleyasi, 1948-yil 10-dekabr. URL: https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights
10. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt. BMT Bosh Assambleyasi, 1966-yil 16-dekabr. URL: https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights
11. UN Human Rights Committee. General Comment No. 34: Article 19, Freedoms of opinion and expression. CCPR/C/GC/34. Geneva, 2011. URL: https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=kSsxXTHCLqYIzbCuo9JNn%2F7jtR6wTtYXIsHhZDRwYPkocuNm3WiCBRc6%2Bc1FeYHUiuZUJVSN1a6%2F%2BUCRmWdCPQ%3D%3D
12. UN Human Rights Council. Promotion, protection and enjoyment of human rights on the Internet. A/HRC/RES/57/29, 2024. URL: https://digitallibrary.un.org/record/4064003

13. Rabat Plan of Action on the prohibition of advocacy of national, racial or religious hatred that constitutes incitement to discrimination, hostility or violence. OHCHR, 2012. URL: https://www.ohchr.org/en/documents/outcome-documents/rabat-plan-action
14. UNESCO. Guidelines for the Governance of Digital Platforms: Safeguarding Freedom of Expression and Access to Information. Paris, 2023. URL: https://www.unesco.org/en/internet-trust/guidelines
15. **III. Sud amaliyoti**
16. Delfi AS v. Estonia [GC]. European Court of Human Rights, application no. 64569/09, judgment of 16 June 2015. URL: https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-155105
17. Ahmet Yıldırım v. Turkey. European Court of Human Rights, application no. 3111/10, judgment of 18 December 2012. URL: https://hudoc.echr.coe.int
18. **IV. Ilmiy adabiyotlar**
19. Balkin J. M. Free Speech in the Algorithmic Society: Big Data, Private Governance, and New School Speech Regulation // UC Davis Law Review. 2018. Vol. 51, No. 3. P. 1149–1210.
20. Barendt E. Freedom of Speech. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2005.
21. De Gregorio G. Democratising online content moderation: A constitutional framework // Computer Law & Security Review. 2020. Vol. 36. Art. 105374. DOI: https://doi.org/10.1016/j.clsr.2019.105374
22. Douek E. Governing Online Speech: From “Posts-as-Trumps” to Proportionality and Probability // Columbia Law Review. 2021. Vol. 121, No. 3. P. 759–833.
23. Ireton C., Posetti J. (eds.). Journalism, “Fake News” & Disinformation: Handbook for Journalism Education and Training. Paris: UNESCO, 2018.